

ASPECTE PRIVIND POLITICA DEMOGRAFICĂ A UNGARIEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX (Acțiunea „frontierele lingvistice“)

de
Ioan BOLOVAN

La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, unii reprezentanți ai naționalismului maghiar erau încrezători că națiunea lor va ajunge în scurt timp să numere circa 20 de milioane de suflete și astfel va absorbi naționalitățile din bazinul carpatic. Alții însă au condamnat acest optimism exagerat arătând că, pe alocuri, lucrurile stau tocmai invers, că în anumite zone numărul maghiarilor era în scădere. Vargha Gyula, directorul Oficiului Central Regal Maghiar de Statistică, aprecia în anul 1902 că, dacă nu se vor lua imediat de către stat măsuri economice și nu se va promova o politică de populație coerentă, „soarta noastră este amenințată și e numai o chestiune de timp până când să fim șterși de pe lista națiunilor”¹. La cumpăna dintre secole, procesul de urbanizare și industrializare din Ungaria a cunoscut un serios avânt. De cele mai multe ori, în orașe s-au stabilit, preponderent, alături de coloniștii aduși din diferite părți ale țării, o bună parte din suprapopulația rurală maghiară din împrejurimi. Mediul de limbă și cultură maghiară din orașe, precum și unele facilități, au constituit o forță de atracție mai mare asupra maghiarilor din satele învecinate decât asupra românilor, slovacilor etc. Aceasta a făcut însă ca în unele sate (inclusiv din Transilvania), numărul sau proporția maghiarilor să scadă în detrimentul naționalităților, provocând o oarecare îngrijorare în rândul opiniei publice². În asemenea condiții, în viziunea factorilor de răspundere de la Budapesta s-a impus necesitatea inventarierii tuturor localităților în care maghiarii au cunoscut un regres, operațiunile fiind supravegheate de către Oficiul Central Regal Maghiar de Statistică. Astfel, Pataki Tibor a elaborat o lucrare în care a prezentat detaliat, pe comitate, pierderile ungarilor între 1880-1900, în raport cu slovacii și românii, deoarece în satele preponderent săsești, sârbești, rutene sau croate nu s-au semnalat cazuri de acest gen (*Adatok a magyarság térvesztéseiről a totokkal és oláhokkal szemben*). În comitatele din Transilvania, Pataki Tibor a identificat un număr total de 264 localități în care proporția maghiarilor a scăzut între 1880-1900 în favoarea românilor, după cum urmează: într-un număr de 248 localități declinul procentual al maghiarilor s-a situat sub 10%, în timp ce în 16 sate pierderea procentuală a fost de peste 10%³. Evident, la un număr de 4.143 de așezări câte existau în Transilvania la 1900, cele 264 de localități cu pierderi ale populației maghiare nu reprezentau decât 6,3% din totalul așezărilor. Mai

mult, așa cum se va vedea în continuare, în foarte multe localități declinul procentual al maghiarilor era de numai câteva procente: în 18 așezări pierderile maghiare s-au situat între 0-0,4%, în 31 de așezări, între 0,5-0,9%, în 35 de localități, între 1-1,4%, în 29, între 1,5-1,9%, în 41 de localități pierderile au fost între 2-2,9%, în 35, între 3-3,9%, în 22, între 3-3,9% și în 42 de așezări pierderile s-au situat între 5-9,9%⁴. După cum se arăta într-un document oficial al guvernului de la Budapesta, din 31 iulie 1903, maghiarimea reprezenta, la 1880, în Transleithania (partea din dubla monarhie condusă de către guvernul maghiar) 41,21%, iar în 1900, 45,40%, deci „nu se poate discuta serios despre o pierdere a pozițiilor de către maghiarime, iar neliniștea care se manifestă periodic în această privință este rezultatul, fie a unei necunoașteri totale, fie influența exercitată de sentimente naționale exagerate”⁵. De aceea, la începutul secolului XX, guvernul de la Budapesta, sub presiunea cercurilor naționaliste dar și pentru a evalua corect situația etno-demografică din țară, a inițiat o amplă campanie de colectare de date statistice referitoare la această problematică. Autoritățile știau și ele foarte bine că informațiile statistice ascundeau, de cele mai multe ori, o cu totul altă situație decât cea rezultată din recensământuri. Rubrica din recensământ referitoare la „limba maternă” a locuitorilor din Ungaria avea 2 tășuri: putea să permită „mărirea” convenabilă a procentului populației maghiare, dar, în același timp, camufla numărul real al etnicilor maghiari.

Potrivit unor lideri de la Oficiul Central Regal Maghiar de Statistică, cu prilejul recensământurilor din 1880 și 1890, în multe localități mixte din punct de vedere etnic, cei care erau de altă naționalitate dar au declarat că vorbesc în mod curent și limba maghiară, au fost incluși de autoritățile locale la rubrica celor cu limba maternă maghiară⁶. În acest fel, numărul „maghiarilor” a putut crește artificial într-un mod spectaculos, cauzând o discrepanță vădită între realitatea demografică și situația publicată în volumele ce prezentau recensământurile. Drept urmare, pentru a diminua „excesul de zel” din partea autorităților locale, guvernul a difuzat instrucțiuni precise la recensământurile din 1900 și 1910 prin care solicitau mai multă atenție în cazul persoanelor bilingve. László Katus apreciază că în urma intervențiilor guvernului, populația bilingvă a fost de regulă înregistrată la 1900 și 1910 ca non-maghiari⁷, deși personal avem motive întemeiate să ne îndoim de o asemenea atitudine. Cert este faptul că guvernării au început să acorde o importanță mult mai mare politicii demografice, solicitând, în primul rând, sprijinul Oficiului Central Regal Maghiar de Statistică. Înființat în anul 1867, sub conducerea reputatului demograf Keleti Károly⁸, Oficiul de la Budapesta a desfășurat o bogată activitate în domeniul statisticii: organizarea periodică de recensământuri (1870, 1880, 1890, 1900), editarea câtorva zeci de publicații consistente, elaborarea unor lucrări speciale etc.

prin urmare, era instituția cea mai abilitată să răspundă comandamentelor de informare demografică și statistică în primii ani ai secolului XX.

Prin dispoziția nr. 4795/902 din 22 august 1903, primul ministru al Ungariei, Khuen-Héderváry Károly, a însărcinat Oficiul Central de Statistică din Budapesta cu pregătirea operațiunilor necesare colectării datelor privind frontiera lingvistică maghiaro-slovacă și maghiaro-română. Urmau să fie efectuate investigații complexe în privința etniei și a „limbii materne“ în sute de sate mixte maghiaro-slovace și maghiaro-române, pentru a se confrunta datele din recensământuri cu situația existentă la fața locului⁹. Practic, autoritățile de la Budapesta au dorit radiografierea exhaustivă a situației sociale, economice, politice, confesionale, culturale și, evident, demografice a românilor și slovacilor, în vederea elaborării unei strategii politice adecvate intereselor claselor dominante din Ungaria. Criza guvernamentală din vara și toamna anului 1903, unele lucrări, în care era deja implicat Oficiul Central de Statistică din Budapesta, precum și alte cauze au făcut ca lucrările principale din cadrul acțiunii „frontiera lingvistică“ să treneze un timp. Vargha Gyula, directorul Oficiului Central de Statistică, îl asigura însă, la 14 decembrie 1905, pe baronul Fejerváry Géza, primul-ministru al Ungariei, că atât el cât și instituția pe care o conduce se vor strădui ca „lucrările referitoare la frontierele lingvistice să fie cât mai riguros executate, în conformitate cu intențiile Excelenței-voastre, precum și în interesul reușitei acțiunii de salvare națională care are o mare importanță“¹⁰.

Problemele etno-demografice au dobândit în Ungaria la începutul secolului XX conotații politico-naționaliste deosebit de virulente în contextul confruntărilor ideologice dintre conservatorism, liberalism și social-democrație. De asemenea, statutul Ungariei, în cadrul dublei monarhii, precum și ambițiile politice hegemoniste ale clasei conducătoare reclamau nu numai o evidență cât se poate de clară a maghiarimii, dar și un spor demografic considerabil. Într-o lucrare din 1902, Hoitsy Pál afirma că „în condiții normale numai o națiune numeroasă poate să formeze un mare imperiu“¹¹. Cel care a avut însă o influență mare în dezbaterile de la cumpăna dintre secole în privința unei strategii demografice, adecvate intereselor Ungariei a fost, fără îndoială, Beksics Gusztáv. De altfel, una dintre lucrările lui apărută în anul 1895¹² era o incontestabilă replică la Memorandumul din 1892 și la revendicările mișcării de emancipare națională a românilor care au făcut în acei ani un apel masiv și la argumentele statistice. În anul următor, într-o altă lucrare, Beksics s-a ocupat de problema românească și de cea a consolidării maghiarimii ardeleni și a secuilor¹³. El a trasat ca sarcină principală asigurarea caracterului național al statului maghiar care să includă atât asimilarea lingvistică cât și politică a naționalităților, identificarea acestora cu scopurile naționale ale statului maghiar¹⁴. Iată de ce problema

frontierelor lingvistice, a delimitării extrem de riguroase a granițelor teritoriale de răspândire a elementului etnic maghiar, român și slovac era extrem de importantă la începutul secolului XX. O cunoaștere exhaustivă a naționalităților era garanția unei acțiuni sistematice și bine concepute de întărire, inclusiv numerică, a națiunii politice dominante, mai ales că la cumpăna dintre cele două secole s-a generalizat în partea de sud a Ungariei așa-numitul „egyke“, adică modelul de familie cu un singur copil¹⁵ ce afecta sporul numeric al maghiarilor.

Lucrările din cadrul acțiunii „frontierele lingvistice“ s-au derulat pe parcursul mai multor ani, datorită complexității problematicei, a volumului enorm de muncă și, nu în ultimul rând, a caracterului secret al operațiunii. Astfel, în memoriul din 7 iulie 1905 adresat de către cunoscutul statistician Vargha Gyula, directorul Oficiului Central Regal Maghiar de Statistică, către premierul Fejérváry Géza, se arată că „sarcina de strângere a datelor statistice ... este atât de vastă încât finalizarea ei completă va reclama câțiva ani. Mai mult, suntem obligați să luăm în calcul chiar o perioadă mai îndelungată datorită, pe de o parte, caracterului confidențial al lucrării. Pe de altă parte, unele segmente ale lucrării cu un caracter mai complex și în același timp diversificat, exclud posibilitatea ca la elaborarea acestor sinteze să fie utilizat un personal numeros. Este preferabil ca redactarea acestor sinteze să revină unui personal mai redus, dar bine selecționat, cu experiență și, în același timp, să fie de încredere“¹⁶. Au fost redactate mai multe tipuri de hărți care prezentau figurativ proporțiile etnice pe comitate și localități, ponderea celor care vorbeau limba maghiară la nivelul fiecărei comune, s-au întocmit tabele, fișe sintetice pe regiuni și fișe individuale pentru fiecare comună analizată, care conțineau descrierea geografică, situația demografică și economică etc.

Evident, de pe urma examinării unui imens material statistic, conducătorii Oficiului de Statistică au ajuns în posesia unei imagini globale asupra raporturilor etno-demografice din Ungaria de la începutul secolului XX, precum și a situației economice, culturale, sociale și chiar politice a principalelor etnii din Ungaria. De aceea, în repetate rânduri, ei au avut inițiativa înaintării către Președinția Consiliului Regal Maghiar de Miniștri a unor propuneri concrete de consolidare a elementului etnic maghiar în detrimentul naționalităților. Memoriul din 7 iulie 1905, al lui Vargha Gyula este extrem de semnificativ în acest sens: „Este o utopie să credem că, pe termen lung, în Ungaria va exista doar națiunea maghiară; ne vom confrunta mereu cu faptul că în țară vom avea naționalități fidele limbilor proprii, evident nedispuse la asimilare... trebuie să observăm că o parte dintre ele – îndeosebi slovacii și românii – nu se dau înapoi nici de la agitații antistatale și nici nu sunt loiale ideii de stat maghiar. O altă parte – majoritatea germanilor și

rutenilor – sunt loiale statului și nu împiedică edificarea statului național maghiar... Prin urmare, este în interesul național și rasial maghiar ca acolo unde există o linie de contact între o naționalitate loială și prietenoasă și alta agresivă, ostilă, unde se pot constata chiar tendințe de ascensiune a celei din urmă, să întindem mâna noastră protectoare naționalității care simpatizează cu noi¹⁷.

Afirmația lui Vargha Gyula că românii nu se dau înapoi de la agitații antistatale și nu sunt loiali ideii de stat maghiar este consecința directă a reluării de către români a activismului politic la începutul anului 1905 și a intensificării mișcării de emancipare națională. O altă mărturie din epocă vine să exprime foarte clar îngrijorarea guvernanților față de radicalizarea mișcării naționale românești și opoziția tot mai deschisă a românilor față de statul maghiar care nesocotea aspirațiile culturale, economice și politice a milioane de cetățeni. Astfel, în primele rânduri din prefața la cartea secretă a lui Huszár Antal se arată că, în ultima vreme, românii din statul ungar s-au manifestat în mai multe rânduri împotriva ideii de stat național unitar maghiar, dorind federalizarea acestuia pe baze naționale (aluzie la cartea publicată, în 1906, de A.C. Popovici, *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich*). Pentru realizarea acestui țel, românii și-au adaptat toate instituțiile lor bisericești, școlare, culturale și economice, transformându-le în arme de luptă împotriva statului maghiar și a limbii maghiare¹⁸. Nu întâmplător, contemporanii au sesizat rezistența deosebită a românilor față de maghiarizare, faptul că ei reprezentau cel mai virulent opozant al politicii oficiale promovată de guvernanții de la Budapesta¹⁹.

Materialele elaborate în cadrul acțiunii „frontierele lingvistice“ (hărți, tabele, sinteze statistice, planuri de măsuri etc.) au rămas în marea lor majoritate necunoscute marelui public. Doar câteva studii publicate în acei ani²⁰ au valorificat parțial informațiile culese de Oficiul de Statistică din Budapesta cu sprijinul altor ministere, în primul rând cel de interne, apoi al agriculturii, comerțului etc.. Fără îndoială, munca depusă însă în cadrul acestei operațiuni secrete a fundamentat politica oficială a tuturor guvernelor maghiare până la Primul Război Mondial. Nu întâmplător, pentru valorificarea corespunzătoare și deplină a tuturor informațiilor colectate privind naționalitățile analizate, s-a propus constituirea unui consiliu pe lângă primul ministru al Ungariei, consiliu format din reprezentanții tuturor ministerelor implicate în acțiunea de protejare a frontierelor lingvistice maghiare, precum și din reprezentanții locali ai puterii de stat, în funcție de problema sau zona investigată. În memoriul înaintat la 10 iunie 1907 de către Vargha Gyula premierului Wekerle Sándor, se exprima îngrijorarea în legătură cu eficiența acțiunii “frontierele lingvistice” în cazul în care nu s-ar forma imediat un asemenea organism guvernamental: “Dacă nu dorim prelungirea prea mult

în viitor a fructificării practice a datelor ce se vor aduna privind frontiera lingvistică, lucrările pregătitoare în această privință trebuie cât mai repede demarate. Dacă, în general, cele propuse aici pentru traducerea lor în viață corespund interesului național, îndrăznesc respectuos să o rog pe Excelența Voastră să binevoiască deocamdată să-și dea aprobarea de principiu pentru a putea pregăti, în calitate de raportor, proiectul referitor la constituirea consiliului”²¹.

Atitudinea guvernărilor, în perioada 1905-1918, față de naționalități în general și față de români în special, a cunoscut atât accente dure, de maghiarizare forțată, cât și momente de destindere, în funcție de componența guvernelor, de cadrul politico-militar al monarhiei dualiste, de activitatea naționalităților etc. Documentele depistate de noi în fondul “Președinția Consiliului de Miniștri” la Arhivele Naționale Maghiare de la Budapesta dezvăluie câteva din eforturile autorităților din capitala Ungariei de a elabora, la începutul secolului XX, o politică demografică corespunzătoare intereselor claselor dominante din Transleithania. Integrate unui cadru geopolitic bine circumscris, documentele aduc informații noi, care contribuie la cunoașterea mai nuanțată a atitudinii guvernelor maghiare față de naționalitățile oprimate.

În ciuda strădaniilor guvernărilor de la Budapesta de a mări ponderea maghiarilor din întreg regatul, românii au continuat să rămână populația majoritară în Transilvania. Fără o astfel de majoritate nici nu ar fi fost posibilă, în anul 1918, unirea Transilvaniei cu România prin aplicarea principiului dreptului la autodeterminare națională. Adunarea plebiscitară de la 1 Decembrie 1918 de la Alba-Iulia a validat opțiunea democratică a populației, nu doar celei mai vechi dar și celei mai numeroase din provincie, de a-și construi destinul firesc în cadrul României Mari.

NOTE:

1. Apud. László Katus, “Hungarians and National Minorities. A Demographic Survey (1850-1918)”, în vol. *Hungarians and their Neighbors in Modern Times, 1867-1950*, edited by Ferenc Glatz, New York, 1995, p. 13
2. Szabó A. Ferenc, „Népesedés telepítés a századfordulón. Beksics Gusztáv nézetei”, în *Századok*, 126. évfolyam, 1992, 2.szám, p. 231. O analiză riguroasă a distribuției etnice a Ungariei, a evoluției sau involuției ficăreii etnii a realizat Balogh Pál, *A népfajok Magyarországon*, Budapest, 1902. De asemenea, în capitolul 6 al cărții sale din 1904, Ioan Russu-Șirianu supune unei analize atente „cuceririle” și „pierderile” românești pe comitate și localități, cf. *Românii din statul ungar*, p. 203 sqq, folosind din plin exemple din cartea lui Balogh Pál.
3. Iosif I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, vol. II, sec. al XIX-lea-1914. Transilvania*, București, 1987, p. 386 sq.
4. *Ibidem*.
5. Magyar Országos Levéltár (Arhivele Naționale Maghiare), Budapesta, *Fond Miniszterelnökség (Președintele Consiliului de Miniștri)*, K 26-1909-XXV-181, f. 62 v.
6. László Katus, „Multinational Hungary in the Light of Statistics”, în vol. *Ethnicity and Society in Hungary*, edited by Ferenc Glatz, Budapest, 1990, p.112 sq. Firește că, uneori, nu mai era nevoie de zelul autorităților pentru că aproape 90% dintre evrei s-au autodeclarat ei înșiși maghiari, cf. Szabó A. Ferenc, „Népesedés telepítés...” , p. 230.

7. *Ibidem*; este relevantă pentru opinia noastră afirmația politicianului Apponyi Albert făcută la un banchet în anul 1910, în care aducea un clogiu responsabilului însărcinat cu organizarea recensământului: "Onorabilul nostru coleg combină în el pe poetul și în aparență cel mai prozaic statistician. Însă această incompatibilitate esta numai aparentă. Colaborând cu el, timp de mai mulți ani, știu că mintea lui agră I-a dat puterea ca să introducă în cifrele statisticilor sale un sentiment asemănător, să aranjeze cifrele în așa fel încât poezia patriotismului să iasă din ele, la prima vedere", apud Caius Bardoși, *Propaganda revizionistă maghiară în lumina publicațiilor anglo-saxone*, mss. La Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhivelor Diplomatice, Fond Transilvania, 71, 1920-1944, vol. 367, f. 146
8. Csakók István, Gyulay Ferenc, *Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat kronológiája*, I kötet (1867-1948), Budapest, 1994, p. 3.
9. László Katus, „Multinational Hungary...”, p. 113; Magyar Országos Levéltár, *Fond Miniszterelnökség*, K 26-1909-XXV-181, f. 366.
10. *Ibidem*, f. 51.
11. Apud Szabó A. Ferenc, „Népesedés, telepítés...”, p. 235.
12. Beksics Gusztáv, *A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon*, Budapest, 1895.
13. Idem, *A nemzeti politika programja Erdélyben és Székelyföldön*, Budapest, 1896.
14. Szabó A. Ferenc, „Népesedés, telepítés...”, p. 239.
15. Ildiko Vásáry, „The Sin of Transdanubia: The Onc-Child System in Rural Hungary”, în *Continuity and Change*, 4, 1989, nr. 3, p. 429; vezi și Nógrádi L., *Az egyke gyermek*, Budapest, 1913, p. 3.
16. Magyar Országos Levéltár, *Fond Miniszterelnökség*, K 26-1909-XXV-181, f. 377.
17. *Ibidem*, f. 370.
18. Huszár Antal, *A magyarországi románok. Bizalmas használatra*, Budapest, 1907, p. XXIII; vezi pentru discutarea acestei cărți Onisifor Ghiбу, *Un plan secret al guvernului unguresc, din 1907, privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Cluj, 1940, republicat în *Istoria României. Transilvania, vol. II (1867-1947)*, p. 101-116.
19. „Dintre naționalitățile din Ungaria maghiarizarea mai cu anevoie printre români progresează”, cf. Ioan Russu Șirianu, *Români din statul ungar*, p. 175; „Singurul grup [etnic] care a rămas total străin față de cultura maghiară este cel românesc”, cf. Magyar Országos Levéltár, *Fond Miniszterelnökség*, K 26-1909-XXV-181, f. 371v.
20. Vargha Gyula, „Adatok nemzeti erünk megméréséhez”, în *Budapesti Szemle*, 1912, p. 321-358; M. Kiss Lajos, „A magyar nyelvhatár”, în *Földrajzi Közlemények*, 43, 1915, p. 443-451; idem, „Az oláh nyelvhatár”, în *Ibidem*, 46, 1918, p. 115-119.
21. Magyar Országos Levéltár (Arhivele Naționale Maghiare), Budapesta, Fond Președintele Consiliului de Miniștri, K 26-1909-XXV-181, f. 94